

Трећи део књиге сачињен је од есеја о Његошу (*кључна реч*), идентитету као темељу образовања, српском песништву у Хрватској и едицији Десет векова српске књижевности Издавачког центра Матице српске. Неки од ових текстова су изложени на промоцијама или скуповима. За разлику од текста који је увек на неки начин фиксиран, по Платоновој дистинкцији говор има снагу досезања истине, тј. *свейлосѝ сазнања*, разобличавајући сенку књижевности и стварности. На тај начин, професор још једном подсећа и наговара да не заборавимо битна имена нашег идентитета и прекидом ћутања и неговањем осећања за свет око себе нуди публикацију која ако не расветљава у потпуности онда баца сноп светлости сазнања на она места која су већ дуго у мраку.

Мсп Милена Ж. КУЛИЋ

Матица српска

Одељење за књижевност и језик

стручни сарадник

milenakulic1@gmail.com

КУЛТУРНИ И НАЦИОНАЛНИ ОКВИРИ АУТОПОРТРЕТА ЈЕДНОГ ГИМНАЗИЈАЛЦА: ДНЕВНИК ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

Тихомир Остојић, *Мој дневник*, приредила Александра Јовановић, Матица српска, Нови Сад 2022

Самеравајући властити подухват аутореклесије и самоисповедања, годину и три дана након прве белешке, у дневничком запису од 24. септембра 1882. године, Тихомир Остојић забележио је „Даклем година прохујала! У овој књизи стоји моје мишљење, моје осећање, мој живот за ово годину дана.” Имајући у виду значај који ће у потоњим деценијама (на прелазу из XIX у XX век и у првим двама деценијама XX века) у српској књижевној и културној јавности имати Тихомир Остојић (секретар Матице српске, уредник *Летописа Матице српске*, професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, потпредседник Српске читаонице у Новом Саду, надзорник Српског учитељског конвикта, председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, редовни професор и први декан Филозофског факултета у Скопљу), сведочанство о школовању у Новом Саду овог гимназијалца може се сагледати метонимијски, по принципу *pars pro toto*, као објективан и детаљан приказ година учења, sazревања, националног и личног изражавања будућих истакнутих јавних и културних делатника.

Мој дневник Тихомира Остојића, вођен од 21. септембра 1881. године до 5. маја 1884. године, у време Остојићевог гимназијског школовања и боравка у кући професора Јована Грчића, пружа изнијансиран увид у породични живот, школске активности, начине дружења и забаве овог ученика, а уједно, он расветљава његова размишљања, душевна превирања, бурне и разнолике емоције, као што, с друге стране, доноси портрете савременика и податке о књижевним, културним и друштвено-политичким догађајима оновремене Српске Атине, чиме прераста у документ од важности за подробније и прецизније познавање књижевне, културне и политичке историје српског народа у Хабзбуршкој монархији. Ово остварење, публиковано у едицији *Документи* Матице српске, захваљујући великом приређивачком труду и посвећености Александре Јовановић, исечак је личне историје једног знаменитог културног прегаоца, али и дело од значаја за тумачење свакодневног живота српског народа у Новом Саду у деветој деценији XIX века. Стога, приватни и јавни живот, дечачке намере и планови и (не)могућности њиховог испуњења, навике, обичаји, као и модуси социјалне интеракције, (са)дејствују у мапирању слике друштвене стварности, трансформишући интимне записе у прворазредно (књижевно)историјско сведочанство.

Будући да се Тихомир Остојић, који је са непуне две године остао без оца, школовао захваљујући великодушности Јована Грчића (у чијој је кући, са мајком, живео пуних седам година), обиман сегмент Остојићевог дневника посвећен је управо овом професору, којег Остојић именује топло и присно као „мој драги господин и добротвор”, „мој господин”, „добри мој господин”, док ће раздвојеност од Грчића (који, у време док је Тихомир у шестом разреду, одлази у Пешту да полаже професорски испит) Остојић тешко доживљавати, као што ће, исто тако, исказивати нескривену жељу да свог *ἰοσιπογῖνα* што пре види: „Ох боже оће ли доћи кадгод време да видим мога господина! Ја сам га се тако зажеleo!...” О бризи за Остојића и готово родитељском старању о овом ученику сведоче честа писма која му је Грчић слао, при чему у дневнику Остојић понекад подробно наводи садржај „господоиних” писама а покатакд их само резимира: „Добио сам данас мило и драго ми и давно жељно ишчекивано писмо од мога господина. Нећу ваздан да му навађам садржај само ћу казати да су њежна као и сва остала.” Поред нежне наклоности и љубави, Грчићева писма била су испуњена бригом и саветима о важности учења и испуњавања свих школских обавеза: „Данас сам добио два писма од господина: [...] Лепо ми пише у оба два. Пише ми о опери поглавито, а на крају увек дода по свом обичају опомену или подстрек.”, односно: „Данас сам добио драго и жељно ишчекивано писмо од мог господина. [...] При крају, као и обично, није могао пропустити, а да ме не опомене на рад и добро владање, на учење и свирање.” Имајући у виду да је Тихомир Остојић био истакнути хоровађа, као и аутор потоњег *Православног*

српској црквеној ијенија, *Мој дневник* је драгоцен прилог разумевању значаја који је музика имала у Остојићевом животу, али и намере тадашњег ученика да живот посвети народу и „светој музици”. У том контексту, Грчићево старање о Тихомиру Остојићу огледа се и у дозволи да, поред клавира који је већ знао да свира, почне да учи и виолину: „Мило и драго ми писмо од господина! Даклем испунио ми је вољу и жељу да учим виолину, али ми строго налаже да не заборавим на клавир и да прво промислим шта да радим с виолином да се после не кајем, што сам почео, па да је манем.” Остојићев дневник доноси податке о инструментима које је желео или знао да свира (тако, поред клавира и виолине, Тихомира интересује и флаута: „Милутин је купио флауту од Јоцића за 10 fl. [...] Бар ћу и ја научити поред њега”, као и егеде, које свира на одмору у Семиклушу, данашњем Остојићеву, 1883. године), али и о омиљеним композиторима, међу којима се, без сумње, истиче Бетовен: „Свирао сам ’Mondschein Sonat’-у од Бетовена. Ту божанствену сонату. То ми је најмилији комад на свету, од свију које сам до сад чуо”, или „Свирио сам прву сонату од Бетовена. Што је више свирам, све ми се боље допада”, тј. „Ох, Бетовен, чисто сам се заљубио у њега. Сонате су једна лепша од друге”, при чему читаоци могу сазнати и чија је дела, поред Бетовенових, Остојић радо изводио (Шубертова, Шопенова, Менделсонова и Крамерова), те чију је смрт као достојну пажње прибележио – „Умро Вагнер.” Не изненађује, стога, Грчићева брига о Остојићевом музичком образовању и набављање одговарајуће литературе: „Дошао господин! [...] Донео ми је из Пеште ’Musik-Lexicon’. То је слава!”

Грчићев благородан утицај на формирање Остојићевог укуса и навика огледа се и у слању извештаја о операма и позоришним представама које је у Пешти гледао. Следствено овом утицају, незанемарљив сегмент *Мој дневника* Тихомира Остојића посвећен је опису позоришних представа које Остојић гледа у Новом Саду. Посебну пажњу аутор дневника посвећује умећу – дикцији / (не)природности / извођењу / понашању / изгледу – глумаца и глумица (доминантно је одушевљење Ружићем, Добриновићем и Милком Гргуровом). Остојићеви утисци о комаду *Сеоска лола*, тј. критика неуверљивости реплика, говора и карактера у драми приказаних сељака: „Млоги изрази су метнути простим сељанима у уста, који они не разуму. И то не ваља нпр. каже паорски момак девојци ’ја те љубим’; то неће нико чути, него ’ја те волим’ или ’бегенишем те’ или ’милујем те’.” Та дисхармонија доста смета, као и запажања о језику: „Језик српски није чист”, откривају таленат за писање како позоришних тако и књижевних критика, зрелост расуђивања и већ формиран укус и литерарне преференције младог човека. Иако, с једне стране, Остојић највише ужива у књижевним делима немачке списатељице Еугеније Марлит, ипак, његово просуђивање уметничке вредности савремене

српске књижевне и драмске продукције стабилно је и непогрешиво. Тако, у запису од 20. јануара 1882. године, Остојић као изузетно успеле оцењује фабулу, заплет, мисли и стихове *Максима Црнојевића* Лазе Костића, примећујући, притом: „Заиста, можемо се поносити да имамо тако штогод у нашој књижевности”, док у запису од 9. фебруара исте године Костићевом *Пери Сећегинцу* упућује благу замерку за заплет (јер „није велик”), позитивно пак оценивши дикцију, стихове, сцене и карактере. Аутор потоње студије „Змај Јован Јовановић и Ђорђе Рајковић на основу писама и других извора” и сарадник Змајевог *Невена*, у запису од 23. августа 1882. године, узбуђено пише о упознавању и разговору са Јованом Јовановићем Змајем: „Јуче је био знаменит дан за мене. *Био сам код чика-Јове Змаја* (он је овде). Одно сам му један састав мој: 'Из мог дневника' (у Каменичкој башти) да види је ли за 'Невен'. Прочитао сам му га. Он је казао да је добро”, као што се, у запису од 29. септембра исте године, исповеда о намери да пише приповетку за *Невен*, док 29. марта наредне године бележи да му је у *Невену* објављена приповетка „Паметнији попушта”. С друге стране, нешто касније, 26. августа 1883. године, Остојић записује утиске поводом преноса костигу „песника омладине” Бранка Радичевића из Беча на Стражиловачки (од тад „Бранков”) вис, остављајући податке о посети (у Грчићевом друштву) овог виса. Посебна вредност књиге *Мој дневник* огледа се у додатку (приређеним „Мојим умотворима”, тј. песмама, записима и приповеткама Тихомира Остојића, међу којима се налази и песма „Славопој Бранку”, коју је овај знаменити проучавалац стваралаштва Бранка Радичевића, аутор *Студија о Бранку Радичевићу*, испевао управо поменутом приликом). Неће пропустити Тихомир Остојић у свом дневнику, у децембру 1882. године, да региструје смрт Ђура Даничића, али и Белуша, сина Ђуре Јакшића, у којем, доживевши Белуша као „великог песника” и „другог Ђуру Јакшића”, жали за изгубљеним песничким талентом.

Поред музичког и књижевног укуса, *Мој дневник* Тихомира Остојића открива радне навике, али и Остојићево разумевање значаја науке и образовања. Просветитељске тенденције будућег студента који ће докторирати на Доситеју Обрадовићу огледају се у начину на који доживљава учење. Наиме, Тихомир Остојић експлицитно истиче да знање треба стицати како у школи, тако и ван ње, будући да: „Не може се то све у школи научити. Врло лудо раде наши ђаци што се у свему ослањају на школу.” Просветитељску апологију образовања Остојић исписује 28. октобра 1881. године, када констатује: „Наука, изображење, то треба да има сваки човек пред очима; као што извикује наш Змај: Знање је сила, знање је моћ, / Учите, децо, дан и ноћ!”

Још једну страну личности Тихомира Остојића открива *Мој дневник*, а то би било веома изражено етичко осећање. Приликом избора патријарха,

Остојић нескривено изражава жељу да то буде Арсеније V Стојковић, а не Герман, с обзиром на то да је Герман одузео стипендију Родољубу Пајићу „зато што му је отац народњак”. Поред осећаја за правду, Тихомира Остојића одликује исправно увиђање доличног поступања или пак његовог изневеравања, те тако, аутор дневника критикује начин на који је извршено освећење споменика добротвору Петру Костићу у Черевиху, кад се нико од матичара није припремио, па је морао Александар Сандић „у брзини скрпити говор”, као што ће с негодовањем указати и на рђав дочек који су мештани Черевиха том приликом приредили. На сличан начин, Остојић сучељава прикладно и неприкладно јавно обраћање, када с једне стране пише о Рајковићевом предавању о Несторовићу „који се на почетку овог века бринуо за наше школе” спрам Савићевог предавања „О швиғарицама”, које именује „бљувотинама”.

Снажно национално осећање аутор *Мој дневника* испољава када брине о целини српског народа, подржавајући устанак у Босни и Херцеговини: „У Босни и Херцеговини букти устанак. Живили Срби!”, с једне, односно, пратећи политичка збивања у Краљевини Србији: „*Србија* *пролашена ових дана за краљевину, а Милан за краља од Србије као Милан Г*”, с друге стране. Такође, висок степен националне самосвести Тихомир Остојић показује када коментарише тему коју професор Магарашевић задаје, будући да је за овог професора битан само стил, док је самостално закључивање секундарно, а најважнијом се указује Остојићева примедба изнета поводом теме (предмета који се обрађује) „Рат Тула Хостилија са Албаници[ма]”: „А друго зар немамо ми, ако ћемо баш из историје, српске историје?” Поред осетљивости за проблематику српског културног идентитета, овај гимназијалац показао је завидан степен разумевања повезаности професионалног и националног идентитета, посебно код Срба у ондашњем Новом Саду: „Не знам како други, ал’ ја мислим да је нама нужна вера православна – не апсолутно него као заклон нашој народности.” О угрожености српских права и репресији државне власти сведочи и запис од 24. септембра 1881. године, када, у склопу припреме светосавске беседе, текст песме „На св. Саву” бива одређен као зазоран, јер „није писан онако по мађарској вољи”, те ће, стога, морати делимично да буде коригован, будући да су ученици и наставници Српске православне велике гимназије принуђени да се уздржавају од сувишног родољубља, што Остојић пропраћа јетким коментаром: „То је већ сувише од Мађара да нам не дају ни наше рођене песме певати. Па дао би Бог да је то једина неправда од њих према нама Србима?!” *Мој дневник* одразио је, такође, омладинско одушевљење избором Светозара Милетића за посланика у Карловачком сабору, као и разочараност Тихомира Остојића понашањем директора гимназије Васе Пушибрка који је гласао против Милетића. Уопште узев, овај дневник доприноси пластичнијој портретизацији ди-

ректора Пушибрка, чије је поступке диктирао положај и комплексни склоп друштвено-политичких прилика, тако да се лик овог Остојићевог савременика (и будућег колеге) углавном не приказује у позитивном светлу. Управо ће Пушибрк оклевати и бранити да се оснује ђачко друштво „Слога”, којем је посвећен немали сегмент Остојићевог дневника (евидентно је да су Тихомир и остали ученици – „слогаши” – уложили знатан труд, време и енергију у израду устава и статута овог друштва, у писање и читање књижевних радова, у одржавање састанака, у покушај књижевног и националног самоорганизовања, док су ометања и саботирања претежно била мотивисана политичким разлозима: „Даклем, Ника ми вели, да у Јегри има тако друштво и у опће по свима мађ. гимназијама, а ми да не можемо имати ваљда само зато што је српска гимназија!”).

Одређени сегменти дневника Тихомира Остојића посвећени су описима природе (лепоти каменичке баште), али и научних (сатови који ноћу светле) и флоралних (агава) егзотичних појава, те описима пријатних збивања попут забава (плесова, разговора, девојака) или пак непријатних, какви су пожари, при чему се у свим овим дескриптивним деоничама уочава приповедачко умеће, духовитост и осећај за уочавање и предочавање финих, ситних детаља. Коначно, *Мој дневник* књига је дубоке оданости, захвалности и поштовања које је Тихомир Остојић осећао према својој мајци, тако да се у једном од завршних литерарних остварења сегмента „Моји умотвори”, у приповеци „Мајчина слика”, огледа концизно одређење Остојићевих моралних начела, животних и књижевних принципа, врховни и стожерни душевни постулат.

Сачињена од рукописа *Мој дневник* и „Из мог дневника”, који се чувају у Рукописном одељењу Матице српске, под сигнатуром М 5.901, те од дневничких записа насловљених „Умотвори” (које чине оригинални Остојићеви литерарни радови и преводи), пропраћена предговором „Трагом дневничких записа Тихомира Остојића” Александре Јовановић, у којем су предочене како одлике овог дела, тако и друштвено-историјски контекст његовог настанка, „Напоменом приређивача” у којој су дати подаци о приређеним рукописима, бројним ликовним прилозима / илустрацијама (фотографијама Јована Грчића и старе гимназијске зграде, аутографима Грчићевих писама, Остојићевих дневничких бележака и писама), „Именским регистром” који је сачинио Бранислав Карановић, *Мој дневник* Тихомира Остојића публикација је од изузетног значаја за изучавање књижевне, културне и политичке историје српског народа у Хабзбуршкој монархији, један лични документ који рефлектује тоталитет оновременог друштвеног живота, аутопортрет појединца као прилика за самоогледање и самоспознају целине једног национа, сведочанство о тежњи за досезањем националног „прамалећа” (како гласи наслов финалног

Остојићевог *умојвора*), одраз потребе за националним и културним буђењем и *слојом* као идеалима и великим очекивањима српске интелектуалне елите, чији су припадници били превасходно тадашњи гимназијалци, попут Тихомира Остојића.

Др Милица В. ЂУКОВИЋ

научни сарадник

Институт за књижевност и уметност

Београд

tiskicvet38@gmail.com

ИЗ ТРАНЗИЦИОНОГ ОКА ПЕСНИШТВА

Српска ѿезија у доба ѿранзиције, уредиле Јана Алексић и Милица Ђуковић, Институт за књижевност и уметност, Београд 2023

Одговарајући на књижевнокритички захтев промишљања поетике и естетике савременог песничког стваралаштва, зборник радова *Српска ѿезија у доба ѿранзиције* окупља радове са Округлог стола организованог на Институту за књижевност и уметност у Београду, 18. маја 2022. унутар научног одељења „Српска књижевност и културна самосвест”, при чему је уређивачком концепцијом савременост јасно прецизирана – у истраживачки фокус пада српска песничка продукција последњих тридесет година. Реч је, дакле, неупитно о транзицији као постсоцијалистичком и позно капиталистичком, културно-политичком, друштвено-историјском феномену који се у теоријском дискурсу позиционира на начин прелаза – идеолошки, епистемички и системски интермецо из једног поретка у други.

На питање може ли се поетички лик српске поезије детектовати у ширини геополитичких трансформација које су захватиле социјалистичке земље средње, источне и југоисточне Европе, те унутар успостављених дискурзивних (постјугословенских) режима, естетичких и поетичких промена, након деведесетих, аутори одговарају кроз четири поглавља, полазећи од разнородних теоријских поставки и самозапитаности. Најпре, Драган Хамовић, чији есеј „Српска поезија у доба транзиције” отвара зборник, поставља питање о књижевнокритичком вредновању и систематизацији певања у доба глобализма и масмедија, да би Михајло Пантић, упутивши на антологију Саше Радојчића *Сенке и њихови ѿредмеѿи: антилоѿија новијеј српској ѿесништва* (2021) којој је посвећено четврто поглавље зборника, скренуо пажњу на методологију вредновања поезије. *Како (данас) вредноваѿи ѿезију?* јесте питање које, премда у себи апо-